

YANA ISHQ XUSUSIDA SO‘Z

Jumayeva Gulsevar Jo‘rabek qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti Tarix va filologiya fakulteti 2-kurs talabasi

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Toshkent sh., Gavhar ko‘chasi, 1-uy

E-mail: oyjamolbobokulova98@gmail.com

Annotatsiya. Alisher Navoiy lirikasida g‘azal janridagi ijod mahsullari muhim o‘rin tutadi. Ular ham adadi, ham mazmun- mohiyati ustuvorligi bilan ilm-u adab ahlini hanuz hayratga soladi. Mazkur maqolada Navoiyning oshiqona g‘azali tahlilga tortilgan. Bunda Navoiy lirik qahramoni – oshiqning kechinmalari yorqin lavhalarda talqin etilgan, shoirning poetik mahorati xususida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ko‘ngil, ishq, oshiq, ma‘shuqa, fano, majnun, dayr, safo, vasl, hijron, sayl, osor, dayr.

Abstract. Ghazal works occupy a prominent place in Alisher Nava'i's lyrical work. They have impressed scholars with their excellence in both form and content. This article analyzes Nava'i's romantic ghazal. In it, the experiences of Nava'i's lyrical hero—the lover—are interpreted in vivid scenes, and the poet's poetic mastery is discussed.

Keywords: heart, love, beloved, lover, fano, majnun, dayr, safo, wasl, hijron, sayl, asor, dayr.

Аннотация. В лирическом творчестве Алишера Навои важное место занимают произведения жанра газели. Они до сих пор поражают исследователей своим превосходством как в форме, так и в содержании. В данной статье анализируется романтическая газель Навои. В ней переживания лирического героя Навои — возлюбленного — интерпретируются в ярких сценах, и обсуждается поэтическое мастерство поэта.

Ключевые слова: сердце, любовь, возлюбленный, любовник, фано, маджнун, дайр, сафо, васл, хиджрон, сайл, осор.

KIRISH

Alisher Navoiy lirikasi inson ruhining eng nozik va murakkab kechinmalarini o‘zida jamlagan bepoyon ummondur. Xususan, shoirning “Badoye‘ul-vasat” devoniga kiritilgan “Eyki, ishq oshubida holim so‘rarsen, so‘rmag‘il” misrasi bilan boshlanuvchi g‘azali ishqiy kechinmalarning falsafiy va so‘fiyona talqini bilan alohida ajralib turadi.

Alisher Navoiy g‘azallarini o‘qir ekanmiz, unda ishq mavzusiga takror va takror duch kelamiz, chunki Navoiyning yo‘li ko‘ngil yo‘lidir. U so‘zga qalb oynasidan qarab so‘zlaydi, qalb esa ishqsiz so‘zlamaydi. “Eyki, ishq oshubida holim so‘rarsen, so‘rmag‘il”, deya yorga xitob bilan boshlangan g‘azali ham xuddi shunday ishqiy mavzuda yozilgan bo‘lib g‘azalning dastlabki baytlari orqaliyoq oshiq kechinmalari, ichki iztiroblari va oshiqning o‘z ma‘shuqasiga nisbatan iztirobli nolalariga, ishqning qudratiga amin bo‘lamiz.

MATERIAL VA METODLAR

Ushbu maqolani yoritishda Alisher Navoiyning “Badoye’ul-vasat” devoniga kiritilgan 367-g’azal tahlilga olingan. Shuningdek, fikrlarni oydinlashtirish maqsadida Navoiy asarlari lug’atiga murojaat qilindi. Tahlil va talqinda sharhlash, qiyoslash usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI

*Eyki, ishq oshubida holim so’rarsen, so’rmag’il,
Ko’zlarimda su ko’rub, ko’nglum aro o’t anglag’il.* [1. B.228]

Bu bayt orqali oshiqning murakkab dunyosiga sho’ng’iymiz. Uni nasriy bayonda shunday ifodalashimiz mumkin: *Ey sen, ishq borasida holimni so’ramoqchisan, yo’q so’ramagin, Sen ko’zlarimdagi suv – ya’ni ko’zyoshlarni ko’rib ko’nglim ichida o’t borligini anglagin.* Baytda oshiq tilidan aytilgan ushbu so’zlar o’zining ma’shuqasiga qaratilgan. Ishq yo’liga kirgan odam borki, uning ko’zlaridan yosh oqmaslikning iloji yo’q, qalbi esa hijron olovida yonib kul bo’lmasligi amrimahol. Oshiqning qalbini yondirayotgan bu ishq olovi uning ko’zyoshlariga aylanib ko’zidan to’kiladi. Ammo qancha to’kilsa ham qalbidagi ishq sira kamaymaydi. O’t esa battar alangalanadi. Ma’shuqa oshiqning ko’zlariga qarab bu dardni anglamog’i shart, chunki, uning holini so’zlari emas, ko’zlari bayon qiladi. Bayt tarkibida qo’llanilgan su (suv) va o’t (olov) so’zlari nafaqat oshiqning ruhiy holatini ifodalagan, balki adabiyotda ko’p uchraydigan tazod san’ati yuzaga kelishi uchun ham xizmat qilgan. G’azal davomida oshiqning tilidan “devona” so’zi aytiladi. Adabiyotshunoslikda “devonalik” – bu aqlning yiroqlashishi va ishqning boshlanishidir.

*Ey pariy, devona deb ko’nglumni qavma har zamon,
Da’voyi dildorlig’ qilsang, ko’ngulni asrag’il.*

Navoiy g’azalda ko’ngilni ulug’laydi, negaki, ishqning tushgan o’rni ham aynan shu yer. Oshiq uchun yorni suyuqli qilgan ham ko’ngildir va yordan keladigan eng ko’p ozorni ham ko’ngil tortadi. Navoiy oshiq tilidan aytmoqdaki,

Ey pariy, meni devona ekan deb har zamon ko’nglimni qavib, ozor beraverma, menga dildorlikni da’vo qilsang ko’nglimni asrab- avaylagin.

G’azal davomida oshiq o’z ma’shuqasidan vasl so’raydi, uni hijron dog’ida qoldirmasligini iltijo qiladi. Chunki haqiqiy oshiqlarni hijron olovi yaxshigina kuydiradi. Oshiqning ma’shuqasi yosh va o’yinqaroq, u bog’lar sayr etib o’ynashni xohlaydi. Oshiqning iztiroblari bilan go’yoki ishi yo’q. Buni anglagan oshiq quyidagi baytlar orqali yoriga xitob qiladi:

*Sho’xluqtin bog’ ichra tilarsen o’ynamoq,
Ko’zlarimning bog’i serobinda bir ham o’ynag’il.*

Ya’ni, *sho’xlik qilib bog’lar ichra o’ynamoqni istaysan, mening ko’zyoshlarimdan hosil bo’lgan bog’ni ham bir bora kelib ko’rgin, u yerda ham o’ynagin, mendan xabardor bo’lgin,* demoqda.

G’azalda yor juda bevafo, oshiqqa ko’p ozor beradigan qilib tasvirlangan. Oshiq buni biladi va yorga qarata yuz martalab bag’rimga dushmanlik tig’ini solasan, aldab bo’lsa ham bir marta bu ishni qilmagil, deya iltijo qiladi. Ammo yorga bu so’zlar kor qilmaydi. Buni bilgan shoir esa ishq yo’liga kirgan odamlarni ta’riflar ekan, ular aslida ishq yo’liga –fano (yo’qlik) dashtiga qadam

qo'yganini ta'kidlab, bu yo'l to'g'ri ekani va undan adashmaslik kerakligini oshiq tilidan bayon qiladi:

*Kirdi ishq ahli fano dashtig'a, ey majnun ko'ngul,
Istasang yo'l ozmag'aysen, karvondin qolmag'il.*

Mazkur baytda keltirilgan muhim tushunchalardan *fano* Navoiy asarlari lug'atida shunday izohlanadi: "yo'q bo'lish; tugalish; o'lish; baqosizlik" [2 B.632.]. Ushbu so'z baytning chuqur ma'no kasb etishiga yo'l ochgan va bunday ma'no maqta'dagi *dayr*, *mast* so'zlarining istilohiy mazmun ifodalashiga ham ishora beradi:

*Ey Navoiy, dayr aro bo'lsang gadolig' birla mast,
Bosh qo'yar bo'lsang safoligingni boshing'a yostag'il.*

Bayt nasriy bayonda shunday beriladi: *Ey Navoiy, mayxona ostonasiga gadolig' bilan mast bo'lib, bosh qo'ymoqchi bo'lsang, safolingni boshingga yostiq qil*. Baytda chuqurroq yondashsak, ilohiy ishqdan sarmastlik va ma'naviy-ruhiy poklanish haqida so'z borayotganini anglaymiz. G'azal matla'sida qo'llanilgan insho san'atining nido (Eyki) usuli maqta'ga qadar bu san'atning amr va nahiy usulini (*anglag'il, asrag'il, o'ynag'il, qolmag'il, yostag'il*) taqozo etgan va oshiqning hijron iztiroblari yuzaga chiqishiga xizmat qilgan.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytib o'tishim lozimki, Navoiy ijodida ishq mavzusiga ko'p bor to'xtalamiz. Chunki, Navoiyning "ishq"i nafsoniy ishq emas, u shunday ishqki, insonni poklaydi, kamolotga yetkazadi. Navoiy asarlarini bugungi kungacha o'z jozibasini yo'qotmaganining siri ham aynan shunda, unda faqatgina majoziy ishq qalamga olinmagan. Ya'ni unda ilohiy mohiyat bor. Oshiq o'z yori uchun chekayotgan firoqlari, iztiroblari aslida qalb ko'zining ochilishidan bir nishonadir. Shoir g'azallaridagi kamtarinlik va botiniy olamni boyitishga bo'lgan qarashlari nafaqat avvalgi davrda, balki hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy MAT. 5-jild. – Toshkent: Fan, 1988. 228-bet.
2. Navoiy asarlari lug'ati. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1972. 632-bet.
3. Alisher Navoiy MAT. 3-jild. – Toshkent: Fan, 1988. 584 ; 482- betlar.
4. Alisher Navoiy MAT. 2-jild. – Toshkent: Fan, 1987. 322-bet.